

ONDŘEJ SLÁDEK

HERMENEUTICKÁ FILOSOFIE NÁBOŽENSTVÍ PAULA RICOEURA

1. Úvod

Francouzský myslitel Paul Ricoeur (1913–2005) je znám jako autor mnoha prací¹ z oblasti filosofické kritiky a hermeneutiky, ze kterých lze vyčíst určitý posun jeho myšlenkových zájmů od existencialismu a fenomenologie reflexivního vědomí směrem k hermeneutice (resp. hermeneutické fenomenologii).² Ricoeurovo zaujetí pro otázky filosofické a náboženské interpretace bývá nejčastěji dáváno do souvislosti s jeho prací z roku 1960 *La symbolique du mal*,³ ve které se věnoval zkoumání rolí obrazných a mytických symbolů jako jsou hanba, vina, hřích, zajetí, pád, bloudění, zatracení a vzpoura. Z hlediska vývoje Ricoeurova filosofického myšlení se však jedná o studii, která patří do širšího rámce jeho projektu *Filosofie vůle (Philosophie de la volonté)*,⁴ jenž zahájil knihou *Le volon-*

¹ Mezi Ricoeurova nejvýznamnější díla patří: *Gabriel Marcel et Karl Jaspers. Philosophie du mystère et philosophie du paradoxe*, Paris: Le Temps présent 1948; *Philosophie de la volonté I.–II.*, Paris: Aubier 1950, 1960; *De l'interprétation. Essai sur Freud*, Paris: Le Seuil 1965; *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris: Le Seuil 1969; *La Métaphore vive*, Paris: Le Seuil 1975; *Temps et récit I.–III.*, Paris: Le Seuil 1983–1985 (česky: *Čas a vyprávění I.–II.*, přel. Miroslav Petříček jr. – Věra Dvořáková; Miroslav Petříček jr.; Praha: Oikúmené 2000, 2002); *Le Mal. Un défi à la philosophie et à la théologie*, Genève: Labor et Fides 1986; *Lectures I.–III.*, Paris: Le Seuil 1991, 1994. Nejdůkladnější bibliografii Paula Ricoeura je: Paul Ricoeur, *Bibliographie systématique de ses écrits et des publications consacrées à sa pensée (1935–1984)*, Frans D. Vansina (ed.), Louvain-la-Neuve: Éditions de l'Institut supérieur de philosophie 1985.

² Proměny Ricoeurovy filosofie nejlépe mapují práce: John B. Thompson, *Critical Hermeneutics: A Study in the Thought of Paul Ricoeur and Jürgen Habermas*, Cambridge: Cambridge University Press 1981; Richard Kearney, *The Hermeneutics of Action*, London: Sage Publications 1996; T. Peter Kemp – David Rasmussen (eds.), *The Narrative Path: the Later Works of Paul Ricoeur*, Cambridge: MIT 1989; Lewis Edwin Hahn (ed.), *The Philosophy of Paul Ricoeur*, Chicago – La Salle: Open Court 1995.

³ Paul Ricoeur, *Philosophie de la volonté. Finitude et culpabilité. II, La symbolique du mal*, Paris: Aubier 1960.

⁴ Paul Ricoeur, *Philosophie de la volonté I. Le volontaire et l'involontaire*, Paris: Aubier 1950;

*taire et l'involontaire*⁵ (1950). Zde poukazuje na to, že ideál subjektivního sebevědomého *cogita* René Descarta, stejně tak jako Husserlova fenomenologická teorie transcendentního já, nejsou v posledku možné.

Ricoeur nepopírá, že *ego cogito* klade akt i bytí na jednu úroveň, totiž že existence je vázána na myšlenkovou operaci. Pochybuje však o užitečnosti této pravdy, která se klade sama sebou, a proto „nemůže být ani ověřena ani vyvozena“.⁶ Takovouto reflexi „já“ pak považuje pouze za první krok, po němž musí následovat mnoho dalších, jež se pokusí *cogito* uchopit ve všech jeho (diltheyovské řečeno) objektivizacích, v nichž se „neprůhledná“ subjektivita „vyjadřuje oklikou přes nespočetná zprostředkování – znaky, symboly a lidskou praxi vůbec“.⁷ *Cogito* tak nemůže být pochopeno přímo, ale pouze „oklikou – dešifrováním dokumentů svého života“.⁸

2. Možnosti interpretace

Objektivní struktury jazyka, kultury, náboženství a společnosti jsou v jeho pojetí nositelé nepřímých, „odcizených“ a zprostředkovaných společenských významů, které odrážejí vlastní činnost subjektu. Základním úkolem hermeneutiky je proto pokusit se jim porozumět, „dešifrovat“ je a ukázat, jak se tyto významy „proměňují“ v závislosti na užitých metodách jednotlivých sociálních věd – lingvistiky, politologie, sociologie, psychologie atd., ale i v závislosti na dějinných a politických okolnostech. Zásadní překážkou lidské vůle po dosažení bezprostřední sebereflexe vidí Ricoeur v tom, že „vždycky naráží na ‚nechtěné‘ meze konečnosti, které se vzpírají a odolávají jeho subjektivním silám“.⁹ Jinou překážkou vztahující se k rádo by bezprostřednímu vědomí, na kterou však již upozornili „velcí mistři hermeneutiky podezření“ – Marx, Nietzsche a Freud, je jeho podoba ve formě lsti „falešného vědomí“. Úkol „nepřímé“ hermeneutické filosofické reflexe, která vychází z kritiky filosofie vědomí jako jediného zdroje smyslu a významu, je dvojitý: na jedné straně usiluje o „dešifrování“ jednotlivých objektivizací *cogita* prostřednictvím mnoha „konfliktních“ interpretačních

---

Paul Ricoeur, *Philosophie de la volonté. Finitude et culpabilité. II, L'homme faillible*, Paris: Aubier 1960.

⁵ Paul Ricoeur, *Filosofie vůle I. Fenomenologie svobody*, přel. Jakub Čapek, Praha: Oikúmené 2001.

⁶ Paul Ricoeur, *Život, pravda, symbol*, přel. Miloš Rejchrt, Jan Sokol, Praha: Oikúmené 1993, 181.

⁷ Richard Kearney, „Rozhovor s Paulem Ricoeurem“, *Reflexe: Filosofický časopis* 1, 1993, č. 10, 1–26 [15]; Srov. Paul Ricoeur, „Phenomenology and hermeneutics“, in: *Hermeneutics and the Human Sciences*, přel. John B. Thompson, Cambridge: Cambridge University Press 1981, 101–128.

⁸ Paul Ricoeur, *Život...*, 181.

⁹ Richard Kearney, „Rozhovor...“, 1.

metod, na druhé straně bere v úvahu skutečnost falešného vědomí a vždy se snaží interpretaci korigující kritikou pozvednout „od neporozumění k porozumění“.¹⁰

Ricoeur však tento přístup nechápe jako hledání nějaké konečné, „absolutní“ syntézy poznání, která by poskytla řešení konfliktu interpretací jednotlivých hermeneutických metod a postupů, a umožňovala tak dospět ke sjednocené ontologii a interpretaci bytí. Zdůrazňuje naopak, že soupeřící hermeneutiky otevírají a ukazují pluralitu tradic a mnohost možných světů, které interpretované texty, předměty, znaky atd. nabízejí. Tento typ interpretační praxe nazývá „hermeneutikou přitakání“ nebo „hermeneutikou důvěry“, kterou zakládá na přesvědčení, že záchrana „ztracených“ významů je stále možná, stejně tak jako jejich nové přeznačení (resp. vytvoření). V rozhovoru s Richardem Kerneyem k tomu dodává:

„Jsem přesvědčen, že rozhodující rys hermeneutiky je schopnost otvírání světa, jež nabízejí texty. Hermeneutika se neomezuje na *objektivní* strukturní rozbor textů, ani na *subjektivní* existenciální analýzu autorů textů. Jejím hlavním zájmem jsou *světy*, které tyto autoři a tyto texty otvírají. Právě porozuměním světům, současným i možným, jak je jazyk otvírá, dojdeme i k lepšímu porozumění sobě samým.“¹¹

Leitmotivem Ricoeurových úvah o možnostech a limitech interpretace je problematika „konfliktu“ hermeneutických „rozumějících“ a epistemologických „vysvětlujících“ postupů.¹² Oba tyto přístupy se dle jeho názoru neliší jako dvě metodologie, dva rozvrhy inteligibility; chápe je jako „dvě perspektivy, které se ustavičně kříží a prolínají“.¹³ Odmítnutím radikální protikladnosti konceptů „vysvětlování“ a „rozumění“ francouzský filosof výrazně obohatil novodobé hermeneutické myšlení. Hermeneutika je mu pouze jednou z epistemologií, kde se „inteligibilita nasycuje pojmem ‚smyslu‘“.¹⁴ Příroda a životní svět člověka v jeho optice nejsou dva samostatné řády skutečnosti, z nichž jeden by měl náležet vědě a druhý hermeneutice; trvá na tom, že mody „vysvětlování“ a „rozumění“ se v mnoha případech nevyhnutelně kříží a doplňují.

Ricoeurovy filosofické úvahy se odvíjely od snahy vyřešit problémy a protiklady vzniklé tím, že se ocitl, jak přiznává v knižním rozhovoru s F. Azouvim a M. de Launayem, „[...] na křižovatce dvou spolu nesmířených myšlenkových

¹⁰ Paul Ricoeur, *Život...*, 182.

¹¹ Richard Kearney, „Rozhovor...“, 26.

¹² Srov. Paul Ricoeur, *Le Conflit des Interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris: Seuil 1969.

¹³ Paul Ricoeur, François Azouvi, Marc de Launay, *Myslet a věřit. Kritika a přesvědčení. (Rozhovor)*, přel. Miloš Rejchrt, Praha: Kalich 2000, 100. Srov. recenzi knihy: Ondřej Sládek, „Paul Ricoeur. Myslet a věřit. Kritika a přesvědčení. Rozhovor“, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* 50, 2001, B 48, 173–174.

¹⁴ Tamtéž, 101.

proudů, filosofické kritiky a náboženské hermeneutiky¹⁵. V jeho filosofickém zkoumání se to projevilo v posledních letech, kdy se začal věnovat analýze jazyka a textu a kdy argumentoval pro názor, že psaný text má svůj specifický vztah k realitě (Ricoeur hovoří o *le monde du texte* – o světě textu) a svou sémantickou autonomii, existenci zcela nezávislou na autorovi.¹⁶

Jinou významnou oblastí teoretických úvah Paula Ricoeura – bezprostředně se vážící na problematiku porozumění a interpretaci textů a symbolů – bylo zkoumání role a funkce metafory. Zabývá se jí jako významným prostředkem symbolické výstavby textů, který zároveň přispívá k vysvětlení jeho smyslu.¹⁷ Je pro něj „tvorbou okamžiku, sémantickou inovací, která v již zavedené podobě jazyka neexistuje a nevzniká ani po připsání neobvyklého nebo neočekávaného predikátu“.¹⁸ Metafora není určitou „ozdobou“ diskursu, kterému rozumí jako východisku každého interpretačního procesu, ale je mu mnohem spíše podstatnou zkratkou textu, určitou řečovou událostí, informací, která nám říká o realitě něco nového. V tomto smyslu je imanentním dynamickým strukturním principem textu.¹⁹ Metaforický význam celku díla lze ovšem postihnout pouze v kontextu, ve vzájemném diskursu (řečové události) mezi mluvčím, adresátem a pojednávaným „světem“. Z Ricoeurova pojetí metafory je v sémantické rovině zřejmá úzká spojitost s teorií symbolu.

3. Hermeneutika symbolů a mýtů

Vztah mezi symbolem a filosofií, která je Ricoeurem představena jako hermeneutika, je vzájemný: „[...] symbol vyžaduje reflexi, reflexivní filosofie potřebuje symbol. Proti přijetí symbolů a mýtů do filosofie ale mohou být vzneseny [...] námítky.“²⁰ A to jednak s ohledem na univerzalitu a jednoznačnost filosofie, jednak v souvislosti s kulturní kontingencí symbolů a s jejich víceznačností. Ricoeurova hermeneutická teorie nacházející zázemí v Kantově formulaci: symbol dává myslet (symbole donne à penser...),²¹ je však projektem „velké filosofie jazyka, který chce postihnout různé funkce lidského označování a jejich vzájemné vztahy“.²²

¹⁵ Tamtéž, 49.

¹⁶ Problém narativity (role metafory) se stal ústředním bodem jeho filosofických prací *La Métaphore vive* (1975), *Temps et récit I–III* (1983–1985), *Du texte à l'action. Essais d'herméneutique II* (1986), *Soi-même comme un autre* (1990).

¹⁷ Douglas R. McGaughey, „Ricoeur's Metaphor and Narrative Theories as a Foundation for a Theory of Symbol“, in: *Religious Studies* 24, 1988, č. 4, 415–437. Srov. Vít Hušek, *Symbol ve filosofii Paula Ricoeura*, Svitavy: Trinitas 2003, 57–83.

¹⁸ Paul Ricoeur, *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, přel. Zdeňka Kalnická, Bratislava: Archa 1997, 74.

¹⁹ Srov. tamtéž, 75.

²⁰ Srov. Vít Hušek, *Symbol...*, 99.

²¹ Srov. Paul Ricoeur, *De l'interprétation. Essai sur Freud*, Paris: Seuil 1965, 46.

²² Jean Lacroix, „Paul Ricoeur, filosof smyslu“, in: Paul Ricoeur, *Život...*, 13.

Zatímco v knize *La symbolique du mal* se Ricoeur pokoušel o postižení a interpretaci symbolů „tragické zaslepenosti“, zla, viny a hříchu v kontextu mýtů pomocí fenomenologie a hermeneutiky náboženství na způsob M. Eliada, svoji další práci *De l'interprétation: Essai sur Freud* z roku 1965 koncipoval ve snaze porozumět opačnému přístupu „hermeneutiky podezření“ a vyrovnat se s ním – konkrétně s psychoanalytickým postupem Sigmunda Freuda. V „symbolice zla“ Paul Ricoeur rozlišil tři základní roviny symbolů. Zatímco první vrstva je podle něj explicitní „líhlní významů“, kdy se poskvrnění vyjadřuje symbolem skvrny, hřích jako přestoupení hranic atd., druhou vrstvu tvoří takové (velké) mýty, jež chápe jako vzorové příběhy o původu zla. V této rovině sleduje především tři hlavní linie těchto příběhů: o chaosu, zaslepení a vyhnanství, které podle něj poukazují k nadetickému rozměru mýtu o pádu.²³ Poslední, třetí vrstvou, která vykazuje nejracionalizovanější strukturaci, je výklad teologický. Z Ricoeurových analýz vyplývá určitá výlučnost a originalita křesťanství, kdy proti hříchu stojí ospravedlnění a spása, která je stanovena jako primární.

Ricoeurovo pojetí symbolu vychází z podnětů strukturalismu (Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson, Claude Lévi-Strauss), který však autor konfrontuje s přístupy filosofické fenomenologie (i fenomenologie náboženství) a hermeneutiky. O symbolu uvažuje jako o znaku, jehož význam je dán opozicemi k jiným znakům, zároveň ale odkazuje k něčemu, co je mimo něj. Platí však, že ne každý znak je symbolem.²⁴ Symbolu Ricoeur dále rozumí jako výrazu o dvojitým smyslu, kde jeho doslovné znění odkazuje na smysl skrytý, obrazný, existenciální a ontologický.²⁵ Symbol se tak nachází všude tam, kde je potřeba demaskovat smysl skrytý (v mýtu). Ricoeur jej vnímá jako jakoukoli významovou strukturu, v níž „smysl přímý, primární, doslovný poukazuje navíc k jinému smyslu, nepřímému, druhotnému, přenesenému, jenž nemůže být uchopen jinak než skrze smysl první“.²⁶ Takovéto obecné pojetí symbolu (dále se symbolem zabývá i jako: analogií, alegorií a symbolickou logikou), se nachází ve třech dimenzích: psychické, kosmické a imaginární (snové, kosmické a poetické).

Symbyly v první dimenzi stojí na „pomezí touhy a mluvy“²⁷ vyskytují se často ve snech, jako imaginární obrazy a představy, které mohou být pomocí speciálních technik (psychoanalýzy) odhaleny a dešifrovány. V druhé oblasti se pak jedná o tzv. kosmické symboly a symboliku ohně, vody, nebe a země. Poslední, třetí oblastí je symbolika vyskytující se v poetické imaginaci, která „svými smyslovými metaforami činí z mluvy vždy novou a nově se rodící promluvu“.²⁸ Symbol jako takový lze pak definovat pouze v živlu řeči a jako strukturu řeči. Symbol se totiž symboli-

²³ Tamtéž, 13.

²⁴ Paul Ricoeur, „The Hermeneutics of Symbols and Philosophical Reflection: I“, in: *The Conflict of Interpretations*, přel. Denis Savage, Evanston: Northwestern University Press 1974, 289.

²⁵ Srov. Paul Ricoeur, *Život...*, 161.

²⁶ Tamtéž, 176.

²⁷ Tamtéž, 161.

²⁸ Tamtéž, 161.

zuje vždy a pouze jen skrze řeč (např. sen musí být vyprávěn), ale zároveň sama řeč má zmíněnou schopnost dvojího smyslu – říkat něco jiného, než co říká, ale říkat to nepřímou.²⁹ Svou reflexí snových a imaginárních symbolů jako obrazů, které mají podstatný vliv jak na vědomou, tak i na nevědomou sféru lidského vědomí, se Paul Ricoeur přiblížil poznatkům soudobé hlubinně psychologické hermeneutiky, která se spíše než analytické psychologii S. Freuda (z jejíž interpretace Ricoeur původně vycházel) věnuje hermeneutické psychologii C. G. Junga.³⁰

Roli jazykového aktu Paul Ricoeur analogicky zdůrazňuje i ve svých zkoumáních mýtu, o kterém uvažuje jako o „*způsobu řeči*, který pozvedá nárok na smysl a pravdu“.³¹ Shledává, že mýtus se nevyčerpává ve své explikativní funkci, že není „předvědeckým“ výkladem světa a způsobem hledání příčiny, ale že právě jeho fabulační a narativní funkce „ohlašuje a prozkoumává určitou dimenzi pravdy, která není totožná s pravdou vědeckou“.³² Symbol proto definuje dříve než mýtus, jelikož mýtus považuje až za sekundární problém, který tvoří jen určitou „nadstavbu“ symbolické funkce. Samotné mytické vyprávění má přitom v jeho úvahách jak explikativní, tak vlastní symbolickou funkci. Domnívá se, že tato symbolická funkce mýtu je mnohem zásadnější než mytická struktura a explikativní funkce. Mýtus tedy považuje za jistou symboliku druhého stupně, jež „užívá bájných osob, míst a časů“.³³

„Vlastní symbolická funkce vyprávění se musí a může oddělit od explikativní funkce, která je vystavena demytologizaci. Z tohoto hlediska jsem se zabýval některými mýty, týkajícími se původu zla. Vedle velmi elementárních symbolů, které v sobě obsahují, tyto mýty už díky samotné formě vyprávění oplývají smyslem. Celou lidskou zkušenost shrnují do modelového příběhu; vypovídají o počátku člověka líčením základních událostí; určují dějinám směr a polaritu.“³⁴

Ricoeur se domnívá, že právě díky symbolickému bohatství se mýtus nevyčerpává ve své aktuální a sociální funkci. Naopak obsahuje *nadbytek smyslu*, který mu umožňuje uplatnit se v nových sociálních a kulturních kontextech. Každý symbol i symbolická funkce mýtu je tak podnětem k myšlení, je „jitřenkou smyslu“. Problémem se ale stává sama interpretace (nikdy se nelze vyhnout všem rizikům a dezinterpretacím).

²⁹ Srov. tamtéž, 162.

³⁰ Srov. Jaroslav Hroch, „Ke vztahu hlubinně hermeneutiky a metodologie humanitních věd: (symbol, archetyp, aktualizace)“, in: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity* 49, 2000, B 47, 113–125 [118]; dále též Vít Hušek, *Symbol...*, 114–123.

³¹ Paul Ricoeur, „Mýtus a jeho filosofická interpretace“, *Reflexe: Filosofický časopis* 1, 1990, č. 4, 1–24 [1].

³² Tamtéž, 2.

³³ Paul Ricoeur, *Život...*, 162.

³⁴ Tamtéž, 162.

Zatímco Gerardus van der Leew a Mircea Eliade ve svých fenomenologických přístupech usilovali o postižení symbolů a mýtů jako „objektů“, které stojí vůči intencionálním rozvrhům v opozici, a Rudolf Bultmann usiloval o demytologizaci „jádra“ mýtu – kérygmatu v biblické zvěsti, „mistři podezření“ ve své kritice zdůrazňují klamnost a falešnost těchto fenoménů. Zatímco první hledají způsob, jak nechat promluvit a aktualizovat to, co je v mýtech a symbolech skrytého, za účelem sebeporozumění vlastnímu bytí a oslovení moderního „sekulárního“ člověka, druzí, v čele s Marxem, Nietzsche a Freudem, odhalují náboženské fenomény jakožto bytostné odcizení. Vlastní Ricoeurova pozice je jakýmsi překlenutím obou těchto krajních přístupů:

„Co se mne týče, nedokážu oddělit jeden úkol od druhého. My, moderní lidé, žijeme pod dvojitým tlakem. Abychom nechali promluvit to, co bylo a je v řeči původní, je třeba nenávratně a nepolovičitě vydat se cestou kritiky. Hermeneutický konflikt je nikdy nekončícím zápasem na dvou frontách: je to boj proti klamu i zápas o oslovení.“³⁵

Vymezení mýtu a symbolu Paul Ricoeur rozvíjel v konfrontaci nejen s psychologickou teorií Sigmunda Freuda, respektive C. G. Junga, ale také ve vztahu k strukturálně antropologickému přístupu Clauda Léviho-Strausse. Zásadně konfrontační je již samotný přístup obou badatelů: zatímco C. Lévi-Strauss se orientoval především na „studené“ společnosti (prostředí amerických Indiánů) bez dějin, P. Ricoeur zvažoval mytologické a symbolické systémy „horkých“ společností, které mají určitý historický rozměr. To ovšem neznamená, že by se Ricoeur stavěl proti synchronnímu principu strukturalistické *metody*, naopak ji považuje za významný výzkumný nástroj a dále ji podnětně rozvíjí. Staví se však proti její „totalizaci“ do podoby strukturální filosofie, která dle něj podléhá omezující doktríně, jež nebere v úvahu jiný stejně nutný a přínosný postup zaměřující se na proces historických proměn – diachronismus. Svoji hermeneutickou metodu a pozici pak opět chápe jako „splnutí“ obou výzkumných metod – v podobě *panchronického* přístupu ke společnostem, tj. synchronnímu i diachronnímu.³⁶

4. Od filosofie náboženství k náboženské filosofii

Svůj vztah k náboženství Paul Ricoeur vyjadřuje slovy: „Pro mne je náboženství něco jako jazyk, do něhož se člověk rodí. Do jazyka se ale také může člověk vpravit jako exulant nebo jako vzácný host; ať tak či onak, je v něm doma. Plyne z toho ovšem, že jsou tu i jiné jazyky, kterými také mluví lidé.“³⁷ Ricoeurova vlastní „domovská“ příslušnost k určité tradici protestantské teologie je patrná již z jeho

³⁵ Tamtéž, 164.

³⁶ Srov. Richard Kearney, „Rozhovor...“, 20.

³⁷ Paul Ricoeur, François Azouvi, Marc de Launay, *Myslet a věřit...*, 184.

rozlišení mezi vírou a náboženstvím. Víru totiž nechápe jako bezprostřední lidskou zkušenost, nýbrž jako zkušenost artikulovanou v promluvě. Je podle něj vždy záležitostí diskursu, řečové události a tím hranicí veškeré hermeneutiky i nehermeneutickým počátkem každé interpretace. „Víra je postoj člověka, který je připraven k tomu, aby interpretaci světa textu byl interpretován i on sám.“³⁸ Víru jakožto pocit „absolutní závislosti“ tak Ricoeur představuje jako horizont, který ovlivňuje každý interpretační proces posvátného textu a který ovšem zároveň rozvrhuje sebe sama a své sebeporozumění prostřednictvím nových a neustále obnovovaných výkladů události – „znaků dosvědčovaných v Písmu, zejména příběhy o vysvobození v Starém zákoně a o vzkříšení v Novém“.³⁹ Každé náboženství pak musí být něčím zcela jiným než víra. Náboženství musí „zemřít“, aby víra mohla žít, jelikož teprve „skutečná“ destrukce metafyzických představ může položit základní otázku po smyslu a významu jednotlivých náboženských skutečností a obsahů samotné víry.⁴⁰ Kredit samotného náboženství je daný rolí slova, a to podle určitých přesně daných pravidel, která jsou stanovena kánonem. Tuto myšlenku Ricoeur rozvádí zejména díky obrazu řady hermeneutických kruhů:

„[S]lovo znám proto, že bylo zapsáno, text znám proto, že byl převzat a čten; toto čtení je přijato společenstvím, které následně přijímá, že těmito zakládajícími texty bude samo dešifrováno; společenství tyto texty čte. Být náboženským subjektem tedy svým způsobem znamená, že vstoupím – nebo přijmu, že již jsem vstoupen – do tohoto velkého oběhu mezi zakládajícím slovem, prostředkujícími texty a interpretačními tradicemi.“⁴¹

Originální čtení biblických textů a novozákonní zvěsti rozvedl Ricoeur v mnoha studiích věnovaných biblické hermeneutice,⁴² ve kterých zdůrazňuje zásadní rozdíl mezi teologií kříže a obětní interpretací, přičemž prosazuje nový výklad příběhů o vzkříšení a významu Ježíšovy smrti. Ovlivněn pojetím G. W. F. Hegela chápe vzkříšení jako proces vstoupení: „[...] vzkříšení do křesťanského společenství, jež se pak stává tělem živého Krista. Vzkříšení spočívá v tom, že Kristus už nemá tělo fyzické, nýbrž historické.“⁴³ Ricoeurova snaha o osvobození teologie kříže od obětní interpretace a důraz na narativní charakter biblického myšlení

³⁸ Paul Ricoeur, *Život...*, 254.

³⁹ Tamtéž, 254.

⁴⁰ Srov. Jiří Pechar, *Být sám sebou. Pojem identity a jeho meze*, Praha: Hynek 1995, 65.

⁴¹ Paul Ricoeur, François Azouvi, Marc de Launay, *Myslet a věřit...*, 183–184.

⁴² Paul Ricoeur, *Essays on Biblical Interpretation*, ed. Lewis S. Mudge, Philadelphia: Fortress Press 1980; týž, *L'herméneutique biblique*, Paris: Les Éditions du Cerf 2001 (s rozsáhlou úvodní studií Françoise-Xaviera Amherdta); Paul Ricoeur, *Figuring the Sacred: Religion, Narrative, and Imagination*, přel. David Pellauer, Minneapolis: Fortress Press 1995; Kevin J. Vanhoozer, *Biblical Narrative in the Philosophy of Paul Ricoeur: A Study in Hermeneutics and Theology*, Cambridge: Cambridge University Press 1990.

⁴³ Paul Ricoeur, François Azouvi, Marc de Launay, *Myslet a věřit...*, 193.

(narativní teologie) svědčí mnohem spíše než o příslušnosti ke křesťanské filosofii Malebranchova typu o jeho vlastním přístupu a o „křesťanství filosofa“.⁴⁴

5. Závěry

Původní orientaci na nenáboženskou interpretaci symboliky zla, znaků a mýtů hříchu, viny a trestu Ricoeur v případě své biblické hermeneutiky – rozvíjené především na chicagské The Divinity School – transformuje do podoby náboženské interpretace zakotvené v protestantské teologii. Přestože se (dle vlastních slov) snažil ve svých dílech zabránit infiltraci náboženství do filosofie, postupné směřování jeho hermeneutické filosofie od nenáboženské interpretace k náboženské je zřejmé.⁴⁵ Ricoeurovu pozici lze proto charakterizovat na základě vztahu *přesvědčení a kritiky*, která v jeho pojetí získává výrazný politický význam: „tvoříme kulturu, v níž vždycky existovala silná přesvědčení protkaná kritickými prvky“.⁴⁶ Svůj názor o vzájemném vztahu kritiky a přesvědčení dále rozvádí: „[p]oukázat na polaritu mezi přesvědčením a kritičností je ale jenom jedna z možností, protože filosofie není jenom kritika, ale také přesvědčení. Na oplátku náboženské přesvědčení zase obsahuje i vnitřní kritickou dimenzi.“⁴⁷

Príspevek vznikl v rámci projektu „Mezi Východem a Západem: K vývojovým aspektům a tradici českého strukturalismu ve Spojených státech“ 405/06/P336 GAČR.

LITERATURA

- Hahn, Lewis Edwin (ed.): *The Philosophy of Paul Ricoeur*, Chicago – La Salle: Open Court 1995.
- Hroch, Jaroslav: „Ke vztahu hlubinné hermeneutiky a metodologie humanitních věd: (symbol, archetyp, aktualizace)“, in: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity* 49, 2000, B 47, 113–125.
- Hušek, Vít: *Symbol ve filosofii Paula Ricoeura*, Svitavy: Trinitas 2003.
- Kearney, Richard: „Rozhovor s Paulem Ricoeurem“, *Reflexe: Filosofický časopis* 1, 1993, č. 10, 1–26.
- Kearney, Richard: *The Hermeneutics of Action*, London: Sage Publications 1996.
- Kemp, Peter T. – Rasmussen, David (eds.): *The Narrative Path: the Later Works of Paul Ricoeur*, Cambridge: MIT 1989.
- Lacroix, Jean: „Paul Ricoeur, filosof smyslu“, in: Paul Ricoeur: *Život, pravda, symbol*, Praha: Oikúmené 1993, 9–14.
- McGaughey, Douglas R.: „Ricoeur’s Metaphor and Narrative Theories as a Foundation for a Theory of Symbol“, in: *Religious Studies* 24, 1988, č. 4, 415–437.

44 Srov. tamtéž, 193.

45 Srov. tamtéž, 190.

46 Tamtéž, 177. Svou filosofickou pozici pak opírá o náboženské přesvědčení, třebaže zpočátku pod vlivem Karla Bartha vyhrocoval dualismus filosofie a teologie až k vyloučení ontoteologických spekulací z filosofie.

47 Tamtéž, 177.

- Pechar, Jiří: *Být sám sebou. Pojem identity a jeho meze*, Praha: Hynek 1995.
- Ricoeur, Paul – Azouvi, François – de Launay, Marc: *Myslet a věřit. Kritika a přesvědčení. (Rozhovor)*, přel. Miloš Rejchrt, Praha: Kalich 2000.
- Ricoeur, Paul: „Mýtus a jeho filosofická interpretace“, *Reflexe: Filosofický časopis* 1, 1990, č. 4, 1–24.
- Ricoeur, Paul: „Phenomenology and hermeneutics“, in: *Hermeneutics and the Human Sciences*, přel. John B. Thompson, Cambridge: Cambridge University Press 1981, 101–128.
- Ricoeur, Paul: *Bibliographie systématique de ses écrits et des publications consacrées à sa pensée (1935–1984)*, Frans D. Vansina (ed.), Louvain-la-Neuve: Éditions de l'Institut supérieur de philosophie 1985.
- Ricoeur, Paul: *De l'interprétation. Essai sur Freud*, Paris: Le Seuil 1965.
- Ricoeur, Paul: *Essays on Biblical Interpretation*, Philadelphia: Fortress Press 1980.
- Ricoeur, Paul: *Figuring the Sacred: Religion, Narrative, and Imagination*, přel. David Pellauer, Minneapolis: Fortress Press 1995.
- Ricoeur, Paul: *L'herméneutique biblique*, Paris: Les Éditions du Cerf 2001.
- Ricoeur, Paul: *La Métaphore vive*, Paris: Le Seuil 1975.
- Ricoeur, Paul: *Le Conflit des interprétations. Essais d'herméneutique*, Paris: Le Seuil 1969; (angl. překl. *The Conflict of Interpretations*, přel. Denis Savage, Evanston: Northwestern University Press 1974).
- Ricoeur, Paul: *Le Mal. Un défi à la philosophie et à la théologie*, Genève: Labor et Fides 1986.
- Ricoeur, Paul: *Philosophie de la volonté I.–II.*, Paris: Aubier 1950, 1960 (=česky: *Filosofie vůle I. Fenomenologie svobody*, přel. Jakub Čapek, Praha: Oikúmené 2001).
- Ricoeur, Paul: *Temps et récit I.–III.*, Paris: Le Seuil 1983–1985 (=česky: *Čas a vyprávění I.–II.*, Praha: Oikúmené 2000, 2002).
- Ricoeur, Paul: *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*, přel. Zdeňka Kalnická, Bratislava: Archa 1997.
- Ricoeur, Paul: *Život, pravda, symbol*, přel. Miloš Rejchrt, Jan Sokol, Praha: Oikúmené 1993.
- Thompson, John B.: *Critical Hermeneutics: A Study in the Thought of Paul Ricoeur and Jürgen Habermas*, Cambridge: Cambridge University Press 1981.
- Vanhoozer, Kevin J.: *Biblical Narrative in the Philosophy of Paul Ricoeur: A Study in Hermeneutics and Theology*, Cambridge: Cambridge University Press 1990.

LA PHILOSOPHIE HERMÉNEUTIQUE DE LA RELIGION DE PAUL RICOEUR

Le présent essai tente d'exposer des principes philosophiques et méthodologiques de la philosophie herméneutique de la religion de Paul Ricoeur (1913–2005). L'étude étant divisée en trois parties a) la conception de l'interprétation de Ricoeur, b) sa herméneutique des mythes et symboles et c) l'herméneutique biblique de Ricoeur, elle observe les transformations de la philosophie ricoeurienne de la religion. En partant de l'approche structuraliste du symbole, Paul Ricoeur la confronte avec les conceptions de la phénoménologie philosophique (et de la phénoménologie de la religion), ainsi qu'avec les conceptions de l'herméneutique et de la psychologie. Le symbole est dans ses réflexions le signe dont le sens relève des signes qui lui sont opposés. En même temps le symbole renvoi à quelque chose qui lui est extérieure. Le mythe est considéré par Ricoeur comme la symbolique du deuxième degré. Chaque symbole et chaque fonction symbolique du mythe „donnent à penser“, invitent à penser, ils sont „l'aube du sens“. Paul Ricoeur transforme son interprétation originale non-religieuse de la symbolique du mal en une interprétation religieuse de l'herméneutique biblique ancrée dans la théologie protestante. Même si il a tâché (selon ses propres mots) de se défendre de l'infiltration du religieux dans son oeuvre, il est évident qu' il adhère de plus en plus à l'interprétation religieuse dans sa philosophie herméneutique.